

Cinghiz Aitmatov

DJAMILIA

Traducere din limba rusă și note de
Antoaneta Olteanu

*Celor din generația mea, care au crescut
sub mantaua taților și a fraților mai mari*

Iată-mă din nou în fața micuțului tablou cu ramă simplă. Mâine-dimineață trebuie să mă duc în aul și mă uit la tablou multă vreme, cu atenție, de parcă mi-ar putea da un sfat pentru drum.

Nu l-am trimis niciodată la expoziții. Ba mai mult, când vin pe la mine rudele din sat, încerc să îl ascund cât mai bine. Nu e nimic rușinos la el, dar nici piesă de muzeu nu e. Este simplu, așa cum simplă e și țărâna pe care o înfățișează.

În fundal se vede un cer palid de toamnă. Vântul gonește niște nori iuți și pestriți peste piscurile îndepărtate ale munților. În prim-plan se întind stepe roșcată, plină de tufe de pelin, și drumul negru, care încă nu s-a uscat după ultimele ploi. Pe marginea lui se îngheșuie tufe uscate și zdrențuite de

colilie. De-a lungul unei cărării șterse, din pământ bătătorit, se întind urmele a doi călători. Pe măsură ce drumul se pierde în zare, urmele lor devin tot mai palide; încă un pas, și călătorii ar ieși din ramă. Unul dintre ei... De fapt, o iau cam mult înainte.

Asta s-a întâmplat pe vremea când eram încă un flăcău. Era în al treilea an de război. Părinții și frații noștri se luptau pe fronturile îndepărtate, undeva pe lângă Kursk și Oriol, iar noi, pe atunci băieți de vreo cincisprezece ani, munceam la colhoz. Trebuia să ducem pe umerii noștri slăbuți tot greul muncilor de la țară. Cel mai greu ne era la vremea secerișului. Nu dădeam pe acasă cu săptămânile. Zi și noapte eram pe câmp, la aria de treierat sau în drum spre gară, unde duceam grânele.

Într-una dintre zilele acelea zăpușitoare, când până și secerile păreau să se fi încins de la atâta secerat, pe când mă întorceam cu brișca ușoară de la gară, m-am hotărât să trec pe acasă.

Chiar lângă vad, pe colina în dreptul căreia se termina strada, se aflau două gospodării înconjurate de un zid zdravăn de chirpici, de după care se

înălțau niște plopi. Erau casele noastre. Familiile noastre stăteau alături de mulți ani. Eu eram din Casa Mare. Aveam doi frați, amândoi mai mari decât mine, amândoi burlaci, amândoi plecați pe front, și de mult nu mai primisem nicio veste de la ei.

Tatăl meu, un dulgher bătrân, își făcea obișnuitul *namaz*¹ când se crăpa de ziuă și apoi se ducea în curtea comună, la atelier. Se întorcea în casă abia seara târziu.

Acasă rămâneau mama și surioara mea.

Alături, în Casa Mică, trăiau rudele noastre apropiate. Străbunicii sau stră-străbunicii noștri fuseseră frați, dar eu le spun „rude apropiate“, pentru că trăiam ca o singură familie. Așa se obișnuia la noi încă de pe vremea când bunicii noștri, nomazi, își făceau împreună taberele și își duceau animalele la păscut în același loc. Tradiția asta am păstrat-o și noi. Când în aul a început colectivizarea, tații noștri și-au ridicat casele una lângă alta. Și nu numai noi, ci toată strada Aralskaia, care se întinde de-a lungul aulului până la râu, e locuită de neamuri de-ale noastre.

¹ Cea mai importantă rugăciune ritualică islamică.

La scurtă vreme de la colectivizare, stăpânul Casei Mici a murit. Soția lui a rămas singură, cu doi copii mici. După obiceiul vechi al *adat*¹-ului, care pe atunci încă se păstra în aul, nu puteai să lași singură o văduvă cu copii, așa că neamurile noastre au hotărât s-o căsătorească. Cu tatăl meu. Era datoria lui față de spiritele strămoșilor, doar era ruda cea mai apropiată a răposatului.

Așa am ajuns să avem două familii. Casa Mică era considerată o gospodărie de sine stătătoare, cu un bordei al ei, cu animalele ei, dar, de fapt, trăiam toți la un loc.

Și cei doi fii din Casa Mică au fost trimiși în armată. Cel mare, Sadîk, a plecat la scurtă vreme după ce s-a însurat. De la ei primeam scrisori, deși puține și rare.

În Casa Mică au rămas mama, căreia îi spuneam *kici-apa*, „mama cea mică“, și nora ei, soția lui Sadîk. Amândouă munceau la colhoz de dimineața până seara. Mama cea mică, o femeie bună, înțelegătoare,

¹ Totalitatea obiceiurilor și a practicilor juridice populare care nu sunt cuprinse în Șaria.

inofensivă, nu le lăsa pe tinere să o facă de rușine la muncă, indiferent dacă era vorba de stropit sau de săparea șanțurilor de irigație. Pe scurt, știa să țină în mână *ketmen*¹-ul. Soarta o răsplătise cu o noră muncitoare. Djamilia era pe potriva soacrei – neobosită și dibace. Doar că avea altă fire.

O iubeam nespus pe Djamilia. Eram foarte buni prieteni, dar nu îndrăzneam să ne spunem pe nume. Dacă am fi fost din familii diferite, cu siguranță i-aș fi spus Djamilia. Dar, fiind soția fratelui meu mai mare, îi spuneam *djene*, iar ea îmi zicea mie *kicine bala*, adică „băiețel“, deși nu eram deloc un băiețel și diferența de vârstă dintre noi era destul de mică. Dar așa este obiceiul la noi în sat: cumnatele le spun fraților mai mici ai soților *kicine bala* sau *kaini*.

De gospodăria ambelor ogrăzi se ocupa mama. O ajuta surioara mea, o fetiță caraghioasă, cu cosițe legate cu ață. Nu o să uit niciodată cu câtă râvnă a muncit ea în zilele acelea grele. Ea ducea la păscut mieii și vițeei ambelor familii, ea aduna bălegar și vreascuri ca să avem cu ce face focul acasă și tot ea, surioara

¹ „Săpăligă“ (kârgâză, în original).

mea cu nasul cârn, îi alina mamei singurătatea, abătându-i gândurile de la băieții ei plecați la război.

Înțelegerea și bunăstarea care domneau în casele noastre i se datorau mamei mele. Ea era stăpâna cu drepturi depline a ambelor curți, păstrătoarea vetrei familiale. Intrase în familia bunicilor noștri nomazi încă de tânără și le cinstea cu sfințenie memoria, conducând familiile cât de cinstit se putea. În aul oamenii o respectau pentru înțelepciunea, echitatea și eficiența cu care își conducea gospodăriile. Mama se ocupa de tot în casă. Pe tata, la drept vorbind, sătenii nu îl consideraseră niciodată capul familiei. Nu o dată i-am auzit spunând: „Mai bine nu te duce la *ustake*“ – cum li se zicea cu respect meseriașilor –, „el numai de toporul lui știe. Du-te la bătrână, că ea e stăpână acolo...”

Trebuie să spun că, în ciuda vârstei mele fragede, adesea mă amestecam în treburile gospodărești. Asta se putea numai pentru că frații mei mai mari plecaseră pe front. De cele mai multe ori în glumă, dar uneori și în serios, eram numit *djighit*¹-ul celor

¹ „Tânăr viteaz, voinic“ (kârgâză, în original).

două familii, adică „cel care apără familia și pune pâinea pe masă“. Mă mândream cu asta și sentimentul responsabilității nu mă părăsea niciodată. Mai mult, mama îmi încuraja independența. Voia să facă din mine un băiat gospodar și priceput, nu așa ca tata, care strunjea în tăcere și tăia cu fierăstrăul cât era ziua de lungă.

Cum spuneam, am oprit brișca în apropierea casei, la umbră, sub o salcie, am slăbit hamurile și, pe când mă îndreptam spre poartă, l-am văzut în curte pe brigadierul nostru, Orozmat. Era pe cal, ca de obicei, cu cârja legată de șa. Lângă el era mama. Se certau. Când am ajuns mai aproape, am auzit vocea mamei.

— Nici vorbă de așa ceva! Tu chiar n-ai nicio frică de Allah? Unde s-a mai văzut femeie să care saci cu căruța? Nu, băiete, las-o pe nora mea în pace, las-o la muncile ei. Și așa nu-mi mai văd capul de treabă, ia încearcă tu să ții în frâu două gospodării! Bine măcar că a mai crescut aia mică și poate să-mi dea o mână de ajutor... De o săptămână nici nu pot să-mi îndrept spatele, așa de tare mă dor șalele, de parc-aș

fi țesut postav, și porumbul ia uite cum s-a uscat, fără apă! zicea ea pătimașă, băgând mereu capătul turbanului după gulerul rochiei, așa cum făcea când era supărată.

— Vai, dar căpoasă mai ești! a spus exasperat Orozmat, legănându-se în șa. Păi, dacă mai aveam piciorul, și nu ciotul ăsta, mai veneam aici să te rog? Azvârleam singur sacii în căruță, ca și până acum, și dădeam bice cailor!... Asta nu e treabă de femeie, știu, dar de unde să iau eu bărbați?... De-aia s-a hotărât să fie rugate soțiile soldaților. Dumneata nu vrei s-o lași pe nora dumitale, dar pe mine mă strânge cu ușa conducerea colhozului... Soldații au nevoie de pâine, iar noi nu ne ținem de plan. Păi, așa unde o să ajungem?

M-am apropiat de ei târând biciul pe pământ și, când brigadierul m-a observat, s-a luminat la față din senin, ca străfulgerat de un gând.

— Ei, dacă te temi așa de tare pentru nora dumitale, uite, *kaini* al ei, a zis Orozmat, arătându-mă cu degetul, n-o să lase pe nimeni să se apropie de ea. De asta poți să fii sigură! Ai un *seit*¹ de nădejde! Băieții

¹ „Print” (kârgâză, în original).

ăștia ne pun pâinea pe masă, numai ei ne scapă de greutateți...

Mama nu l-a lăsat pe brigadier să termine.

— Of, dar cu cine semeni tu, hoinarule? s-a văicărit ea. Ia uite ce lațe ai în cap... Halal tată mai ai și tu, nu-și găsește timp nici să-și tundă băiatul...

— Bun, atunci lasă-l pe băiat să se odihnească la bătrâni și să se tundă, i-a spus Orozmat cu viclenie. *Seit*, stai azi acasă, dă de mâncare la cai, iar mâine-dimineață o să-i dăm o căruță Djamiliei: o să munciți împreună. Uită-te la mine, că răspunzi de ea! Nu te îngrijora, *baibice*¹, *seit* n-o s-o lase de izbeliște. Și, dacă tot a venit vorba, o să-l trimit cu ei și pe Daniar. Îl știi doar: un băiat așa de liniștit... Ți-a spus că care s-a întors nu de mult de pe front. O să ducă toți trei cerealele la gară, și atunci cine o să îndrăznească să se atingă de nora dumitale? Nu-i așa, *seit*? Tu ce crezi? Uite, noi vrem s-o punem pe Djamilia să mâne căruța, dar maică-ta nu e de acord. Convinge-o tu!

M-a măgulit lauda brigadierului și mi-a plăcut că se sfătuia cu mine de parcă aș fi fost un om mare.

¹ „Mamă“ (kârgâză, în original).

În plus, mi-am și imaginat imediat ce bine va fi să merg cu Djamilia la gară. Luând o mină gravă, i-am spus mamei:

— Stai liniștită, n-o să pățească nimic. Ce, o s-o mănânce lupii?

Și, după ce am spus toate astea și am scuipat priceput printre dinți, ca un căruțaș cu experiență, am pornit mai departe legănându-mi umerii și târând biciul după mine.

— Ia uită-te la el! s-a minunat mama, parcă bucurându-se, dar imediat a strigat supărată: Ce știi tu de lupi? O să-ți arăt eu lupi, că tare isteț te crezi!

— Și cine să știe dacă nu el? Doar e djighitul a două familii, ai de ce să fii mândră de el! mi-a luat apărarea Orozmat, de teamă că mama ar putea să se împotrivescă din nou.

Dar mama nu a mai protestat, numai s-a întristat și, oftând din greu, a spus:

— Ce djighit? E încă un copil, și totuși muncește zi și noapte... Dumnezeu știe pe unde or fi iubiții noștri djighiți! S-au golit curțile noastre de zici că au rămas casele părăsite...

Eram deja prea departe și nu am auzit ce a mai spus. Am șfichiuit din mers cu biciul un colț al casei, ridicând praful, și, fără să răspund măcar la zâmbetul surorii mele, care frământa în palme turte de bălegar, am intrat pe ușă cu un aer important. M-am așezat pe vine și m-am spălat pe mâini pe îndelete, turnându-mi apă din cofă. Pe urmă, am intrat în cameră, am băut o cană de lapte acru, iar pe a doua am pus-o pe pervaz și m-am apucat să fărâmițez în ea pâine.

Mama și Orozmat erau încă în curte. Numai că nu se mai certau, ci discutau liniștiți, abia dacă se-auzeau. Probabil, vorbeau despre frații mei. Mama își tot ștergea cu mâneca ochii umflați și, dând din cap gânditoare la cuvintele lui Orozmat, care se vede că o alina, se uita cu ochii împânziți de lacrimi undeva, departe, pe deasupra copacilor, de parcă spera să își vadă acolo băieții.

Copleșită de tristețe, se pare că mama acceptase propunerea brigadierului. Iar el, mulțumit că a obținut ce a vrut, și-a lovit calul cu gârbaciul și a ieșit repede din curte.

Pe vremea aceea, nici mama, nici eu nu bănuiam cum se va termina toată povestea.

Nu mă îndoiam deloc că Djamilia se va descurca foarte bine cu brișca. Se pricepea la cai, doar era fata unui herghelegiu din aulul de munte Bakair. Sadîk al nostru era tot herghelegiu. Se spune că la cursele de primăvară nu reușise să o ajungă din urmă pe Djamilia. Cine să mai știe dacă era adevărat sau nu, dar se spunea că, după aceea, ofensat, Sadîk a răpit-o. Alții, în schimb, ziceau că se căsătoriseră din dragoste. Dar, oricum ar fi stat lucrurile, trăiseră împreună numai patru luni. Apoi începuse războiul și Sadîk fusese chemat în armată.

Nu știu cum se explică, poate pentru că păzea hergheliile cu tatăl ei din copilărie – era singură la părinți și era și fiică, și fiu –, dar în firea ei se simțeau niște trăsături bărbătești, o anumită asprime, iar uneori chiar grosolănie. Muncea vârtos, cu elan, ca un bărbat. Știa să se înțeleagă cu vecinele, dar, dacă o criticau nejustificat, nu rămânea față de nimeni mai prejos și nu ezita să mai și păruiască pe cine apuca.

Nu doar o dată, vecinii veniseră să i se plângă mamei:

— Ce noră ai în casă? Nici un an nu e de când ți-a trecut pragul și uite ce limbă ascuțită are! Niciun pic de respect, niciun strop de rușine!

— Păi, foarte bine că e așa! răspundea mama. Nurorii mele îi place să spună lucrurilor pe nume. Mai bine așa decât să umbli cu bârfe și să înjunghii lumea pe la spate. Alea drăguțe ale voastre numai se prefac, dar uite ce drăguțe sunt! Ca niște ouă clocite: pe dinafară totul e curat și strălucitor, iar pe dinăuntru... trebuie să te ții de nas.

Tata și mama cea mică nu arătau niciodată față de Djamilia severitatea și strictețea pe care se cuvine să le arate niște socri. Se purtau bine cu ea, o iubeau și atât voiau de la ea: să îl slujească pe Allah și să îi fie credincioasă soțului ei.

Îi înțelegeam. Văzându-și patru fii plecând pe front, își găsiseră alinarea în Djamilia, singura noră din cele două curți, și de aceea o prețuia așa de mult. Dar pe mama nu o înțelegeam. Nu era ea omul care să iubească așa de ușor pe cineva. Mama era o

femeie autoritară și severă. Trăia după regulile ei și nu le încălca niciodată. În fiecare an, când venea primăvara, scotea în curte iurta noastră de nomazi, pe care o făcuse tata în tinerețe, și o afuma cu ienupăr. Ne crescuse cu un respect desăvârșit față de muncă și de bătrâni și pretindea supunere necondiționată de la toți membrii familiei.

Dar Djamilia se dovedise altfel chiar din primele zile. Ce-i drept, îi respecta pe bătrâni, îi asculta, dar niciodată nu își pleca privirea în fața lor. Însă nici nu îi vorbea pe la spate, cum făceau alte nurori tinere. Spunea mereu ce gândea, fără să se codească, și nu se temea să își împărtășească gândurile. Mama era adesea de acord cu ea și o susținea, dar ea era cea care avea ultimul cuvânt.

Cred că franchețea și corectitudinea Djamiliei o făceau pe mama să vadă în ea egalul său și probabil visa în secret la ziua în care avea să facă din ea o stăpână la fel de puternică și o *baibice* – adică o „păstrătoare a vetrei familiale“ – la fel de pricepută ca și ea.

— Mulțumește-i lui Allah, fata mea, o învăța mama pe Djamilia, c-ai nimerit într-o casă puternică